

ACADEMIA ROMÂNĂ
MEMORIILE SECȚIUNII ISTORICE
SERIA III TOMUL XX MEM. 20.

PARALELISME ȘI INIȚIATIVE
DE ISTORIE UNIVERSALĂ
LA ROMÂNII

DE

N. IORGA
MEMBRU AL ACADEMIEI ROMÂNE

MONITORUL OFICIAL | DEPOZITUL GENERAL
ȘI IMPRIMERIILE STATULUI | CARTEA ROMÂNEASCĂ
IMPRIMERIA NAȚIONALĂ | B-DUL ACADEMIEI, 3-5
BUCUREȘTI

1939

MEMORIILE SECȚIUNII ISTORICE

SERIA III

Lei

<u>TOMUL I, (1922—23)</u>	<u>100.—</u>
<u>TOMUL II, (1923—24)</u>	<u>130.—</u>
<u>TOMUL III, (1924—26)</u>	<u>840.—</u>
<u>TOMUL IV, (1924)</u>	<u>160.—</u>
<u>TOMUL V, (1925—26)</u>	<u>160.—</u>
<u>TOMUL VI, (1926—27)</u>	<u>300.—</u>
<u>TOMUL VII, (1927)</u>	<u>300.—</u>
<u>TOMUL VIII, (1927—28)</u>	<u>320.—</u>
<u>TOMUL IX, (1928—29)</u>	<u>200.—</u>
<u>TOMUL X, (1929)</u>	<u>400.—</u>
<u>TOMUL XI, (1930)</u>	<u>340.—</u>
<u>TOMUL XII, (1931—32)</u>	<u>300.—</u>
<u>TOMUL XIII, (1932)</u>	<u>300.—</u>
<u>TOMUL XIV, (1933)</u>	<u>300.—</u>
<u>TOMUL XV, (1934)</u>	<u>300.—</u>
R. V. BOSSY. Agenția diplomatică a României în Belgrad și legăturile politice româno-sârbe sub Cuza-Vodă	50.—
P. PANAITESCU. Contribuții la istoria lui Ștefan cel Mare	25.—
G-ral R. ROSETTI. Granițele Moldovei pe vremea lui Ștefan cel Mare	10.—
G-ral R. ROSETTI. Un document inedit asupra mișcării dela 3 August 1865	15.—
G-ral R. ROSETTI. Despre unele precizări recente ale locurilor bătăliilor dela Doljești, Vaslui și Șcheia	5.—
AUREL V. SAVA. Vornicul de Vrancea	48.—
ALEX. LAPEDATU. Doi misionari scoțieni în Țările Române acum o sută de ani	20.—
ALEX. LAPEDATU. Evreii în țările noastre acum o sută de ani	20.—
N. IORGA. Wilhelm de Kotzebue și momentul de prefacere modernă a societății moldovenești	80.—
N. IORGA. Memoriile unui vechiu dascăl	15.—
G-ral R. ROSETTI. Problema militară românească alaltăieri-ieri-azi	12.—
<u>TOMUL XVI, (1934—35):</u>	<u>240.—</u>
IOAN C. FILITTI. Proprietarii solului în trecutul Principatelor Române	15.—
N. IORGA. Știri despre Axintie Uricariul	15.—
CONST. I. KARADJA. Despre edițiile din 1488 ale Cronicei lui Johannes de Thurocz	15.—
G-ral R. ROSETTI. O mică întregire la istoria lui Ștefan cel Mare	15.—
I. NISTOR. Tratatul lui Mihai Viteazul cu Polonia	7.—
N. IORGA. Legături cu mănăstirile Meteorele din Tesalia. Cu o notiță despre Nicolae-Vodă Petrașcu	15.—
N. IORGA. Testamentele domniței Elina Cantacuzino	5.—
GEORGE FOTINO. G. Popovici: Un istoric uitat al vechiului Drept românesc	40.—
N. IORGA. Bucureștii de acum un veac, după romanul unui avocat (Ioan Em. Bujoreanu 862)	15.—
N. IORGA. I. Scrisori de familie ale vechilor Brâncoveni	20.—
N. IORGA. II. Două arzuri ale țării către Sultan în sec. XVIII	20.—

PARALELISME ȘI INIȚIATIVE DE ISTORIE UNIVERSALĂ LA ROMÂNI

DE

N. IORGA

MEMBRU AL ACADEMIEI ROMÂNE

Sedința dela 18 Noembrie 1938

I.

Metodele mele de istorie universală ridică în fiecare moment, prin studierea adevăratelor condiții de viață din centrul și apusul Europei, — condiții care sunt prezentate de multe ori, din necunoașterea, sau reaua interpretare a izvoarelor, într'un chip manifest greșit, așa încât este o întreagă refacere a istoriei Europei, care nici măcar n'a început încă —, mai multe probleme în care este vorba și de poporul românesc, de rostul lui în lume și în această parte a lumii care îl interesează mai mult și care este Europa cu civilizația ei deosebită, din care, din nenorocire, felul obișnuit de a trata istoria universală ne exclude aproape cu desăvârșire. Și adaug că împotriva acestei excluderi, care continuă chiar când noi, prin lucrări în limbi străine, reclamăm dreptul nostru, este fără îndoială o neapărată datorie pentru noi să protestăm, să ducem mai departe lupta, pentru ca să apărem și noi în mijlocul acțiunii comune a națiunilor europene, de când a ieșit civilizația așa cum o avem și, în împrejurările de acum, câtă o mai avem.

Multă vreme, noi nu căutam o altă legătură cu această lume, pe care uneori am și influențat-o și de care am fost influențați foarte dese ori adânc, decât aceea a modelor pe

care le-am primit, a instituțiilor pe care le-am împrumutat, a loviturilor pe care le-am suferit, a apăsărilor sub care am stat.

Doar, în epoca romantică, în care ne plăcea să legăm totul de vechea Romă, ai cării continuatori am fi vrut să fim, până la ultimele amănunte de instituții și de moravuri și până la cele mai neînsemnate din superstițiile populare, se stabilia o legătură, care ni plăcea, dar care trebuia stabilită altfel, cu vremurile romane ale Imperiului, și, mândri de ceea ce am căpătat de la civilizația franceză, puneam alături de aceasta, cu o satisfacție deosebită, revoluția în forme și în spirit, în forme mai mult decât în spirit, pentru care am părăsit așezăminte ieșite din dezvoltarea noastră organică firească, pentru a primi în loc ceea ce la punctul de origine adesea ori începuse a fi ceva veșted sau cu totul perimat, pentru ca să așteptăm pe urmă, când în Apus se producea un gând nou, cum este cazul cu fascismul, cu hitlerismul și înainte de ele cu socialismul, mergând până la comunism, să așteptăm, zic, ca în acele lumi să se ivească formule noi, pentru ca imediat să ne aruncăm lacomi asupra lor, părăsind și ultimele rămășițe, care putuseră scăpa, ale produsului nostru propriu.

Atunci când am început a concepe istoria poporului nostru ca o unitate organică și ca o semnificație morală, s'a introdus, din fericire, și un alt punct de vedere. Privind în jurul nostru, numai în jurul nostru, la popoare cum sunt acelea din Peninsula Balcanică, afară de Greci, cari au păstrat cu toată credința iubirea lor pentru tradițiile antice, s'au însuflețit de dânsese din veac în veac, pregătindu-și renașterea națională, ținând seamă deci numai de popoarele slave care, îndată după năvălirea turcească, și-au pierdut individualitatea națională și care, fără orașe care să-și fi continuat viața antică și medievală, au ajuns să fie numai niște aglomerații de țărani conduși de preoții lor și lipsiți în același timp de o clasă nobilă cârmuitoare și de o luminătoare clasă de cărturari, am ajuns la cunoștința că acești oameni au avut ce să împrumute dela noi și am stabilit, de și nici până acum pe deplin, partea pe care o avem în susținerea religioasă, culturală, mai

târziu revoluționară și în general politică, a acestor vecini, cari foarte adesea ori n'au răspuns, așa cum știe toată lumea, la larga binefacere, la generoasa sprijinire de care s'au împărtășit din partea noastră, și ca oaspeți, pe malul stâng al Dunării, de-a lungul câtorva veacuri. N'am uitat nici ceea ce datorește unor elemente plecate din Moldova sau din Țara-Românească, pe vremea lui Dimitrie Cantemir și a lui Vodă-Brâncoveanu, Rusia lui Petru-cel-Mare, care se afla, precum o arată și mărturia lui Neculce însuși, care desigur că nu era un erudit, pe o treaptă de viață socială și intelectuală cu totul coborâtă. Oricine a cercetat în amănunte epoca Țarului Petru și acțiunea naivă, sălbatecă a acestui reformator, a putut să se încredințeze de marea deosebire ce exista pe acea vreme între Moldova, care i-a dat atâția cărturari, și între o țară care ieșia din adâncul evului mediu răsăritean ca să se arunce avid asupra unei culturi pe care, din deceniu în deceniu și din secol în secol, n'a putut s'o înțeleagă în deajuns ca să-și poată însuși în adevăr o parte esențială dintr'însa.

Dela un timp, cercetarea stăruitoare, datorită unei întregi școli care pleacă dela d. Ioan Andrieșescu, la care s'a raliat pe urmă entusiasta trudă a lui Pârvan și opera metodică a elevilor săi, a schimbat punctul de vedere asupra raporturilor noastre cu alți oameni, măcar pentru epoca preistorică. S'a văzut din ce în ce mai clar, ajungându-se și la posibilitățile de sinteză pe care le-am încercat în cel dintâi volum din « Istoria Românilor » a mea, încă așa de puțin înțeleasă și ținută în samă, că pe locurile unde ne aflăm noi n'a fost o barbarie, care să fi așteptat miraculoasa influență a Romei ca să se transforme într'un capitol al istoriei antice. Din potrivă, la noi ca și dincolo de Dunăre, ba chiar, prin anumite regiuni, în condiții mult mai înaintate decât acolo —, și nu trebuie să uităm o anumită cumunitate cu civilizația Europei centrale, zisă când dela Hallstatt, după locul unde s'a găsit manifestarea ei mai strălucită, când, alte ori, « civilizație ungiurească », din cauza Statului care mai târziu s'a așezat acolo și care nu are niciun fel de legătură cu civilizația preistorică — a existat o strălucită civilizație de artă, mai ales în domeniul ceramicei, a cărei influență s'a întins până departe.

Unde se credea în șesul muntean, în jurul chiar al capitalei românești, că n'a fost odinioară aproape nimic, cercetări ca ale d-lui Dinu V. Rosetti au scos la iveală un tip special de cultură, care se deosebește prin simțul deosebit al frumuseții, iarăși în acest domeniu al vaselor. Stabilindu-se relații care se impun dela sine și care uneori au fost așa de întinse, încât Pârvan credea că din munții dacici a putut să ajungă aurul până în Asia Mică și să servească pentru fabricarea obiectelor de artă într'una din Troile suprapuse, s'a putut înțelege că acele admirabile vase ateniene, în care este o întregă perioadă de stilizare, de reducere la tipuri abstracte, întocmai ca în regiunile noastre, nu sunt fără raporturi cu cecece au făcut cei mai depărtați strămoși ai noștri din ramura geto-dacică și în general tracă.

Olăria ateniană a trecut, potrivit cu spiritul rasei grecești, la o vedere reală, întregă și armonioasă a vieții omenești și chiar a naturii de care era încunjurată, dar, în ce privește formele înseși ale vaselor, ca în acea perioadă a celor din cimitirul dela Dipylon, este sigur că și în acest domeniu, ca și în atâtea altele în care Grecii nu sunt datornicii civilizațiilor orientale și mai ales ai minunatei civilizații cretane, nu s'a creat acolo ceva nou, ci așa-numiții barbari din Nord, cari sunt cuprinși și în legenda Heraclizilor și în creația cărturărească a așa-zișilor Dorieni, sunt cei dintâi ctitori ai acestei arte, care a evoluat pe urmă alături de dânșii și împotriva concepțiilor lor.

Iată prin urmare lucruri câștigate pentru a se vedea și altceva decât ce am împrumutat dela alții, sau ce am dăruit altora.

II.

Dar să-mi fie îngăduit a releva, pentru începuturile evului mediu, o altă manifestare a noastră, care trebuie neapărat semnalată, oricât faptul acesta ar întârzia, din cauza necunoștinții și a prejudecăților, să fie ținut în samă și să se încorporeze astfel în istoria universală.

Recenta broșură a d-lui Domanovszky, o colecție de injurii ale unui necunoscător, dublat de un om fără cunoștința

tonului în care se discută problemele științifice, broșură care se răspândește, cum am primit știrea acum în urmă, în chipul cel mai larg de Statul ungar, trimițându-se tuturor profesorilor de istorie dela toate Universitățile din Franța, între altele, adaug, printr'o curioasă potrivire, în același timp când anumite broșuri injurioase de aici dela noi ajung la aceeași adresă, arată că se mai păstrează în cercurile științifice interesate legenda pustiului românesc în părțile dela Dunăre și din Carpați. Se observă chiar, dela o bucată de vreme, o recrudescență a acestei păreri. În această privință, cazul d-lui Frederic Müller-Langenau, vicarul episcopiei săsești din Ardeal, este caracteristic. Intr'o bună carte de istorie a teritoriului pe care stăm alături de Sași, mai de mult decât Sașii și într'o proporție neasămănat mai mare, carte tipărită în românește, d. Müller recunoștea că, la sosirea lor în aceste părți, Sașii au găsit o populație indigenă, dela care au căpătat cunoașterea naturii în care se strămutau și a mijloacelor prin care se putea apăra cineva împotriva primejdiilor ei. Au trecut câțiva ani numai, în Germania s'a petrecut ce s'a petrecut, anumite planuri de influență, și peste hotarele Germaniei, s'au desemnat, succese mari au prins spiritele, și iată că același autor, într'o lucrare recentă, publicată în limba germană, revine asupra acestei recunoașteri.

Da, zice d-sa, este posibil să fi tost și Români în momentul când au apărut cei dintâiu coloni veniți din regiunile Moselei și Rinului, dar aceștia nu erau altceva decât niște primitivi, cari puteau să deie ceva doar în domeniul costumului sau în altele învecinate cu dânsul.

În ce privește adevărata stare a acestor mai vechi locuitori, d. Frederic Müller aduce înainte o măsură a lui Mateiaș Corvinul, atâtea secole după stabilirea Sașilor, în care se vede că regalitatea ungară, stăpână pe Ardeal, era obligată să ia măsuri stricte ca să împiedece pe ciobanii români de a strica ogoarele unei populații așezate, care se ocupa cu agricultura, la care Românii nu s'ar fi împărțășit aproape de loc.

Dar iată că aceleași măsuri s'au luat în Italia, pentru a apăra câmpul de roade împotriva păstorilor, tot transhumanți, cari se coborau din Apenini, și aceasta nu înseamnă că

întreaga populație italiană din secolul al XV-lea și al XVI-lea se găsea în faza pastorală. Și în cealaltă peninsulă latină, în Spania, drumul, așa-numita *mesta*, rezervat oilor și ciobanilor, străbătea întregi regiuni de o agricultură înfloritoare, și iarăși de aici nu se poate trage concluzia că orice Spaniol nu era decât un baci, care umbla din loc în loc cu oițile și câinii săi.

Este adevărat că, împotriva părerilor permanente ale d-lui Domanovszky și a celor noi ale d-lui Frederic Müller, comunicația, așa de interesantă, pe care a făcut-o la Academie, acum două săptămâni, d. Sextil Pușcariu, creatorul hărții lingvistice a poporului românesc, a arătat că anumite cuvinte care se întâlnesc numai în părțile dela Nordul Carpaților, și anume în regiunea de Vest, unde am pierdut atâta teren pe care nu l-am știut reclama, până ce acum se ridică pretenții împotriva noastră, dovedesc că în aceste părți a fost temeiul însuși al neamului românesc, ceea ce, de altminteri, se poate evidenția și prin faptul că, dacă Românii ar fi venit, după părerea d-lui Domanovszky, târziu din Peninsula Balcanică, ar fi trebuit să avem o populație mult mai numeroasă pe malul Dunării decât în Carpați, ceea ce nu s'a întâmplat. Și colegul nostru ni-a arătat și câteva dări de seamă, din care se vede că gânditorii apuseni au ajuns și ei la părerea aceasta că Românii nu sunt niște oaspeți noi ai pământului pe care în sfârșit l-au câștigat, prin așa de mari jertfe.

Ar fi de dorit ca filologii români să fie cu toții de această părere, și astfel am fi scutiți să cetim articole ca acela, recent, al unui învățat profesor dela Universitatea din Iași, d. Oțetea, care declară fățiș ¹⁾ că este pentru teoria admigrării, adăugând că observațiile, de multe ori de o manifestă rea credință, ale unor tineri filologi unguri sunt vrednice de ținut în seamă, cu atât mai mult, cu cât istoricii români ar fi adus pentru deslegarea acestei probleme un aport mult inferior celui adus de Unguri.

Dar iată că un șir de cercetări pe care le urmez de aproape douăzeci de ani a arătat că în atâtea părți din Europa a fost, fără să se fi vorbit de un *desertum* și de o emigrare, o viață

¹⁾ In *Insemnări ieșene*.

țărănească neînsemnată în izvoare, în povestiri, în cronici, care corespunde cu desăvârșire vieții noastre de pe vremuri.

Am studiat mai de aproape și am prezentat rezultatele chiar aici la Academie, populația din văile Elveției. Și acolo, până la o anumită dată, deși n'a fost nicio năvălire și cetele barbare n'au pătruns în forma lor primitivă în aceste regiuni, aducând cu dânsese distrugerea, lipsește orice bază pentru a se putea urmări istoric, așa cum se face pentru epocile înaintate, viața deosebitelor elemente naționale care au trăit și au colaborat în aceste părți. Am arătat acest paralelism helveto-roman în așa fel, încât nu văd cum s'ar putea contesta această asemănare, cu lipsuri care se pot explica și cu realități care nu se pot tăgădui, trăind sub această lipsă de formă.

Altădată, prin articole tipărite în reviste italiene, am dovedit că și poporul italian, în anumite regiuni, a trăit neștiut de istorie, în aceleași condiții în care s'au găsit Românii din evul mediu.

Nu este locul să mă întind din nou, în amănunte, asupra condițiilor de viață care se constată, prin forme dovedite mai târziu, dar fără îndoială de o mare vechime, în regiunea dela Sudul Alpilor, prin părțile Friulului, către Udine. Am apăsat cu toată hotărîrea asupra formelor de alcătuire din Sardinia, care, sub atâtea raporturi, nu fac decât, într'o regiune așa de depărtată, să prezinte exact aceleași fenomene pe care le întâlnim la noi și, deși n'am avut plăcerea să văd că aceste rezultate au intrat în cugetarea generală, totuși, când atenția se va îndrepta asupra cercetărilor mele, nu văd ce li s'ar putea opune. Scriind în mai multe rânduri, și într'o serie de conferințe la Paris, despre începuturile Veneției, atât de romană în ce privește populația, atât de bizantină în ce privește formele superioare, pentru ca într'un târziu numai Italia să se întindă cu rosturile ei asupra teritoriului venețian, am învederat că Adunarea poporului, Sfatul cel mare, Sfatul cel mic, Senatul nu sunt decât forme care se pot găsi și la noi. Cum de altfel, în acea Genevă care s'a adaus numai târziu la confederația svițeriană, oricine cercetează atribuțiile Adunării poporului, Consiliului mare, Consiliului mic și celor patru sindici va trebui să recunoască, și acolo, că în aceleași

împrejurări se dezvoltă aceleași forme, și nu știu care este numărul documentelor în care să se vorbească de cea mai veche Genevă a evului mediu, unde locuitorii de limbă franceză de astăzi ar fi trebuit să vină din cine știe ce regiuni, de vreme ce documentele nu prea vorbesc de înaintașii lor.

Am urmărit în toată Italia, în cea de Sud mai ales, existența unor comunități rurale de același caracter, și din ce în ce mai mult se lumina înaintea mea acest spectacol al vechii vieți românești, care, de altminteri, trăiește și azi, în instituții de care sufletul poporului nostru este legat, supt codurile pe care le îngrămădim asupra lui.

N'am avut materialul trebuitor ca să studiez, în ce privește clanurile din Scoția, care s'au păstrat până în secolul al XVIII-lea, în formele cele vechi, și ca organizație militară, o stare de lucruri pe care avem dreptul de a o apropia de starea de lucruri dela noi și, în general, cu toate contestațiile recente care au apărut în colecția de studii închinată d-lui Dopsch, întregă situația din Marea Britanie, după părăsirea de legiunile romane, nu face decât să corespundă, după cum am arătat în volumul al doilea din « Istoria Românilor », cu cea dela noi. Adaug în sfârșit că, acum în urmă, căzându-mi în mână o carte despre insulele din La Manche, care au o populație franceză de origine normandă, rămasă încă dela începutul secolului al XIII-lea în legătură cu Anglia, am constatat că și acolo, în Guernesey, în Jersey, întâlnim forme de viață populară, — într'o regiune pe care regele Franciei, la anexarea Normandiei, o uitase și pe care regele Angliei o administra din punct de vedere englez —, corespunzătoare cu aceste forme, pe care le-am urmărit, astfel, dela o regiune a Europei la cealaltă.

Când s'au alcătuit Statele românești, am scos la iveală, pentru a întâmpina contraziceri care-și corespundeau admirabil, de o parte, la Bulgari de distincția și creșterea d-lui Mutafciev și, de altă parte, la Români porniți pe o tăgăduire de caracter personal, că oriunde Români, trăind viața aceasta patriarhală, s'au găsit în marginea unui Stat organizat, acest Stat organizat i-a îndemnat, cum este firesc, la o alcătuire politică corespunzătoare. Pe malul drept al Dunării, foarte

multă vreme au fost cetăți de caracter latin, care rezumau în ele, nu numai viața din această parte balcanică, dar și aceia ce nu putea să capete acest caracter pe malul stâng. Acum o lună de zile, spuneam că episcopatele dela Vidin și Durostor nu sunt altceva decât episcopate ale Dunării și pentru un mal și pentru malul celălalt, și care au continuat această funcțiune, chiar după ce aceste cetăți, odinioară latine, s'au slavizat, impunându-ni, din cauza comunității necesare între cele două maluri, și forma slavonă în Biserică și, cum Biserica era în legătură cu Statul, prin urmare și în Stat. Stăruiu și până acum în părerea că, în părțile Silistrei și ale Dobrogii de mai târziu, formațiile care se constată, prin mai multe izvoare bizantine, nu pot fi acelea ale Pecenegilor, închiși în lagăre și străini de agricultură, și nici ale Rușilor, o simplă ceată militară luată în serviciul Impăraților din Constantinopol; nu rămâne, prin urmare, decât a se admite Români.

III.

Când s'a întemeiat Statul din Argeș, căruia i-a urmat pe urmă Statul moldovenesc dela Baia, nici Statul acesta nu reprezintă o formă izolată la sfârșitul evului mediu. El corespunde, fără a se fi exercitat o influență, creațiilor țărănești care se întâlnesc în Elveția, prin tovărășia, legată cu jurământ, a văilor svițeriene.

Intr'o comunicație făcută aici, am arătat cum ceea ce erau Habsburgii acolo, împotriva cărora se făceau răscoale, era în părțile noastre regele ungar, pe care țărănimea aceasta liberă nu-l putea suferi ca stăpân.

Dar nu numai că există contemporaneitate, corespondență și mișcări paralele între noi și celelalte națiuni, mișcări care se înțeleg mai bine la noi prin aceste forme apusene, însă și în Apus se pot înțelege mai bine ținându-se samă de formele noastre, dar la noi, în momentul creației Statelor, s'a afirmat, înainte de a fi afirmat aiurea, principiul Statului modern, Statului național, legat de un anume pământ, moștenit din generație în generație și dincolo de marginile căruia noi nu

înțelegem a ne întinde. Nu este la începuturile noastre o politică europeană, o mare politică internațională, de imperialism întins peste mai multe națiuni, ci una de strânsă și strictă alipire la singurul pământ moștenit, noțiune care se continuă veac de veac, până în timpurile noastre, cum o pot înțelege ușor cei cari văd situația mai limpede și-și dau mai mult sama de care sunt drepturile și puterile noastre.

În secolul al XV-lea, Europa apuseană se găsește încă în evul mediu. În lecțiile mele dela Universitate, eu afirm că formele evului mediu au trăit acolo până la Revoluția franceză, că monarhia, așa-numită monarhie absolută este o iluzie, că ordonanțele regilor Franciei apar doar din când în când, că fiecare provincie și-a păstrat obiceiurile, că forma complicată a sistemului fiscal sau judecătoresc, care a fost așa de criticată, nu se datorește unei greșeli a regilor, ci faptului că societatea era deprinsă a trăi în aceste forme, pe care nu voia să le schimbe și pe care a făcut foarte rău cine le-a schimbat printr'o biurocrație abstractă, supt care nu mai este altceva decât mișcarea anarhică a unor mase care nu participă de fapt decât prin iluzii electorale la viața acelor țări. La noi, ca și la Turci, ideia romană s'a perpetuat: Statul a fost Stat, Domnul a fost Domn, legea a fost lege. Nimănu nu i-a fost îngăduit să se amestece în lucruri care nu-l privesc, atunci când este vorba de interesul general. Acesta a fost un popor *gubernat* dela început și care, din cauza aceasta, împotriva tuturor uneltitorilor, acceptă guvernarea, chiar atunci când ea nu satisface întru toate nevoile sale.

Aici nu este un împrumut dela Bizanț, de care noi ne-am despărțit atâta vreme, de și am fi dorit să-l avem, pentru că era roman, ci instinctul popular este păstrătorul, cum o arată limba și așezămintele, al acestei tradiții romane.

Suntem deci, supt raportul guvernării, mai sus decât cele mai multe țări din Europa. Cu instituțiile de acolo, Turcii ar fi trecut peste noi; dacă am rămas noi singuri și nu ne-am confundat, cum crede mai toată lumea, într'un fel de robie otomană, de care ne-am fi liberat în secolul al XIX-lea numai, aceasta se datorește faptului că eram o comunitate militară strâns legată, răspunzând la fiecare poruncă a Domnului.

A venit Renașterea. Vedeți din cartea pioasă a d-lui Teodor Bălan despre regretatul nostru coleg Dimitrie Onciul că el avea de gând, fie că într'acolo îl duceau propriile sale griji științifice, fie că era împins în legătură cu examenele numeroase și grele pe care a trebuit să le treacă în calitate de profesor bucovinean, că el avea de gând, zic, să se preocupe de influența Renașterii asupra noastră.

Odinioară, tot aici la Academia Română, am arătat, și în afară de întâmplătorul și cu totul anacronicul Despot, care n'a lăsat nicio moștenire în părțile unde l-a adus și de unde l-a luat înapoi vântul, existența tipului « Principelui » lui Machiavel și la noi, de și el era amestecat cu un sentiment religios sincer și adânc, care nu se întâlnește la « păgânii » din Italia acestui secol al XV-lea și al XVI-lea. Petru Rareș, Alexandru Lăpușeanu sunt întrupări caracteristice ale unei epoci în care ceea ce hotărăște este *virtù*, posesiunea tuturor mijloacelor de inteligență și de voință, sentimentul fiind exclus, care trebuie pentru a birui cineva *per fas et nefas*. Dar, și aici este originalitatea românească: găsim ceva care nu ni vine de nicăieri și aparține produsului nostru propriu. Nu primim formele fără a le coborî în esența însăși a ființii noastre, sau, altfel, formele acestea rămân la suprafață, având o valoare numai pentru observatorii superficiali. O oarecare libertate în ce privește religia noi am avut-o totdeauna, și religia aceasta însăși a fost o formă cu totul specială a ortodoxiei. O religie de « popi », nu de episcopi, o religie de datini, nu de canoane, o religie de largă libertate, care a putut rezista tocmai de aceea stăpânirii ierarhice, neiertătoare în poruncile sale, a catolicismului apusean. Nu ni-a fost greu, deci, să trecem dela idea creștină la idea romană, fără a părăsi cu totul pe cea dintâiu, în momentul când această revoluție s'a petrecut, iar Renașterea, putem zice, n'a fost la noi un lucru luat dela alții, deveniți învățători ai noștri, oricât, în ce privește scrisul, s'ar observa un împrumut, ci creștinismul nostru a fost în sensul roman, pe care l-a restaurat Renașterea. Cugetarea noastră n'a fost înlănțuită nicio dată de orânduirii de caracter religios, ci, trecând peste toate formele, ia, potrivit cu rațiunea omenească, care nu este

dusă însă până la raționalizări și raționalism, îndreptările sale permanente. În această privință, Ureche, ca și Miron Costin, ca și Constantin Cantacuzino, sunt tipuri cu totul deosebite ale spiritului Renașterii, așa cum, pe fondul cel vechiu, care n'a fost înlocuit, ci numai altoit, se pot întâlni numai în locurile noastre și potrivit cu însușirile rasei.

IV.

Până și legăturile noastre cu Impărăția turcească, urmașă a celei bizantine, au căpătat un caracter cu totul particular. Este adevărat că între dinastia lui Osman și între emiratele din Asia Mică au putut să fie legături pe veche bază asiatică, pe care le putem interpreta ca fiind corespunzătoare cu ce se numește în Apus suzeranitate.

Dar la creștinii din Peninsula Balcanică, oricât de mult situația Imperiului bizantin, la un anumit moment, față de emirii deveniți sultani și cu apucături regale, mai târziu imperiale, ar avea, prin îndatorirea de a merge la războiul oculatorului mai puternic și amenințătorului permanent, o asemănare cu situația Domnilor din Țara-Românească, și ținând samă de faptul, care s'a putut constata ușor, cum o semnalăm de multă vreme, că actele de supunere care s'au prezintat, la 1770, de boieri cari doriau să asigure o situație mai bună țării lor, n'au nimic autentic, ci sunt o fabricație a generației de atunci și în special a lui Ienăchiță Văcărescu, totuși până la înțelegerea cu Mircea-Vodă a lui Mohammed I, înlocuitorul lui Musa, prieten și « frate » al Domnului muntean, nu se întâlnește niciun fel de învoială, scrisă sau nescrisă, cu o Putere creștină, având caracterul legăturii stabilite între această țară de jos a poporului românesc și între Statul cel nou, cu tendințe de organizare împărătească. Ceea ce se numește « tratatul » cu Veneția, prin care se recunoaște Republicii stăpânirea asupra unor anumite cetăți și ținuturi din Grecia de astăzi, în schimbul unui dar anual, unui *peșceș*, s'a stabilit după ce, renunțându-se la război și dintr'o parte și din alta, între cele două puteri, atât de puțin asemănătoare, a

Turcilor năvălitori și a apărării românești, a intervenit o convenție durabilă, care, bine înțeleasă, nu putea să fie nici ea un tratat, ci numai un privilegiu de grație, un act de iertare față de cineva care recunoaște supremația Sultanului.

În interpretarea însă, de-a lungul timpului, a acestui act dela începutul secolului al XV-lea se observă, în ciuda neconținutelor încălcări din partea unei lumi turcești din ce în ce mai amestecată și degenerată sub raportul moral, o largă tălmăcire, care arată și ea puțința de creație proprie a minții politice românești.

Când, mult mai târziu, problema turcească a fost adusă înaintea Europei și rostul însuși al Statului otoman era acum altul, interpretat după principii europene, noțiunea aceasta de « suzeranitate », așa de puțin obișnuită în epoca modernă, total deslipită de evul mediu, s'a impus forurilor Europei, de alminteri împreună cu actele plătuite, a căror autenticitate, așa de rare ori și într'o formă așa de timidă se tăgăduia de Turcii cei noi.

Prin a doua jumătate a secolului al XVII-lea, în Europa întregă s'a stabilit regimul de Curte, după exemplul lui Filip al II-lea, care, lângă imensa mănăstire a Escorialului, își avea cele câteva odăi în care a lucrat și multă vreme a tânjit de moarte, cu hotărârea de a nu se așeza în Madridul vecin, care își datorește toată prosperitatea și împodobirea artistică Bourbonilor, veniți mai târziu, în secolul al XVIII-lea. Ludovic al XIV-lea, fiu și soț de prințesă spaniolă, și-a ridicat mărețea reședință dela Versailles pentru a cuprinde într'însa o întregă lume trăind în jurul regelui și prin aceasta renunțând la toate rosturile de provincie, la toate amintirile de castel. Iar, după aceea, n'a fost prinț italian, și mai ales german, care să nu dorească să-și aibă, la o parte de vechiul oraș de reședință, o astfel de strălucită casă de țară, unde să fie la adăpost de orice surprindere și, tocmai prin izolare, să se ridice într'o lume de prestigiu extraordinar și nenatural.

Țările noastre aveau, de foarte multă vreme, s'ar putea spune: chiar dela început, în jurul Domnului, o organizație

de Curte, corespunzătoare vechii ierarhii bizantine, așa de respectată, care își are începuturile dela Constantin-cel-Mare. Intr'o recentă conferință, încă nepublicată, ținută la Alba-Iulia, am pus față în față cu acești Domni încunjurați de acea ierarhie bine stabilită, fiecare avându-și rangul și insignele și privilegiile deosebite și imitând, într'o formă, oricât de sărăcită, strălucirea bizantină transmisă sultanilor otomani, pe prințul ardelean, care nu este de fapt decât șeful unei ordini de lucruri medievale, sprijinită pe deosebitetele categorii constituționale, care se adunau din când în când într'o dietă, pentru a hotărî ceea ce se poate acorda, ca dări și contingente militare, acestui stăpân mai mult nominal al țării.

Dincolo de munți, acest mic monarh de rasă ungurească nu avea deci nici capitală, Alba-Iulia, vechiul nostru Bălgrad, neavând decât o legătură particulară cu Báthoreștii, nici un număr de demnitari cari să-i stea neconținut la îndemână, ei fiind înlocuiți foarte dese ori cu tot felul de străini: clerici catolici din Ordinul Iezuiților, nobili de țară veniți întâmplător și pentru câțeva vreme lângă un stăpân cu care aveau legături personale, aventurieri din toată lumea, scriitori de anale în latinește. Tezaurul ardelean n'a existat niciodată, și administrația deosebitelor părți ale țării era în sama unor organe, care fuseseră de multă vreme stabilite în evul mediu, pe baza privilegiilor acordate de regii de odinioară ai Ungariei.

Oricât de mult cei doi Rákóczy ar fi exercitat, din cauza situației lor, și în legătură cu Apusul, din cauza amintirii vechilor « crai » ai Ungariei, pe cari îi înlocuiau în acest ultim refugiu al Statului oarecum național, oarecare hegemonie și dincoace de Carpați, dar odată ce aceștia au dispărut, ce modestă este situația bietului Secuiu calic și desprețuit de atâția dintre supușii săi, care a fost Mihai Apaffy, față de Domnia, pecetluită cu vulturul bicefal bizantin, a unui Șerban Cantacuzino, căruia gândul îl zbură drept până la moștenirea împărătească a strămoșilor săi !

La acești Domni ai Țării-Românești și ai Moldovei, pe lângă vechea tradiție bizantină, se adaugă în această vreme, ca un al doilea element de sinteză, tot ceea ce curtenii occidentali

puteau să introducă, din noile obiceiuri ale lumii catolice. Dar peste amândouă aceste datine, așa de deosebite între dânsese, de și tot Bizanțul era acela care influențase asupra strălucirii monarhiei spaniole, ea însăși creând Curtea franceză din secolul al XVII-lea, era la noi un amestec, de cel mai mare interes, într'o altă sinteză strânsă, care nu s'ar fi putut realiza aiurea, între această măreție meșteșugită, artificială și între cea mai veche tradiție de viață populară cu drept electiv, care se prelungia la Români din cele dintâi începuturi ale Statului, în tradițiile, care n'au murit niciodată, ale unei tovărășii pline încă de vlagă. Astfel, Constantin Brâncoveanu, la Curtea căruia era un reflex al splendorilor bizantine și dela care plecau daruri pentru toate căpeteniile Bisericii ortodoxe, până în adâncul Asiei, la dânsul, care făcea să se tipărească lucrări în multe limbi pentru întrebuintarea bisericească și folosul cultural al tuturor neamurilor răsăritene, puterea-i era datorită voinții manifeste a mulțimilor, cu ostașii în frunte, care l-au vrut Domn după moartea unchiului său, Șerban Cantacuzino. Și această alegere de caracter popular corespunde întru totul cu aceea din care a rezultat Domnia unui Constantin Șerban și chiar cu Domnia, sprijinită pe o biruință de pribegi și pe puterea unei clase militare, a bătrânului Matei Basarab, fără să uităm alegerea de către boieri în munți, după moartea lui Mihai Viteazul, a lui Radu Șerban însuși. Nicăiri nu se observă, prin urmare, ca la noi legătura între cel mai hotărât drept al tuturor categoriilor populației de același neam și între formele cele mai strălucite ale vieții monarhice în aceeași proporție ca la noi. Brâncoveanu nu poate fi comparat, supt acest raport, cu niciunul dintre stăpânitorii Europei centrale și a Apusului. Atunci când apare încunjurat de Patriarhi și episcopi subvenționați de dânsul, după ce Vasile Lupu dominase și Biserica patriarhală a Constantinopolului și aceea a Ierusalimului și a Alexandriei, el este fără îndoială moștenitorul, ca drept creștin și cu misiune de a apăra legea comună tuturor ortodocșilor, al Impăraților din Constantinopol de odinioară.

Avem a face și aici, prin sinteză și adaptare, cu o creație românească, pe care n'o determină nicio influență exclusivă

de aiurea și care, prin urmare, nu datorește vieții generale a Europei formele sale.

Când au apărut așa-numiții Fanarioți, pe cari am știut să ni-i însușim foarte răpede, cum și aici de atâtea ori am dovedit-o, înlăturând prejudecata «naționalistă» că dela o bucată de vreme am intrat într'o robie grecească, urmărind elenizarea, și cu termen scurt, în toate domeniile vieții noastre publice și ale culturii noastre, comparația care se impune pentru cine cunoaște istoria universală între Nicolae Mavrocordat și între mulți stăpânitori din Apus este cu totul în avantajul lui. Din vechea viață antică, printr'o tradiție care n'a fost niciodată întreruptă și care se întrupează într'o atmosferă de familie de o frumuseță deosebită, de o corectitudine absolută, expusă privirii cercetătoare a mediului încunjurător, care nu îngăduia scăpături Domnului român de origine amestecată, în care nu lipsește însă și sângele vechilor monarhi români, de care mai ales este mândru acest om al unei târzii Renașteri, Mavrocordatii și neamurile înrudite cu dânșii, Ipsilantești, Moruzești, Suțești și celelalte familii domnitoare până la sfârșitul epocii așa-zise fanariote, au aceste elemente de viață morală și religioasă care lipsesc prea mult contemporanilor din Apus, oricât de deplină ar fi fost independența acestora și oricât de mare puterea lor. N'are decât să-și amintească oricine ce s'a petrecut la Curtea Franciei după dispariția în mijlocul blestemelor a lui Ludovic al XIV-lea, acea vreme a Regentului, oricât de luminat, de bine intenționat, și oricât s'ar face de mare locul calomniei evidente, să se oprească la scenele de purtare nerușinată, la atitudinile cinice, la răspândirea, fără niciun fel de socoteală și de muștrare de cuget, a banului public, la incapacitatea de a face să triumfe formule noi, la care s'a gândit acest regent Filip de Orléans, pentru a înțelege cât de adâncă era la noi pietatea față de credința luată în batjocură din ce în ce mai mult în lumea aceasta apuseană, cu urmările ce se puteau aștepta, ca și spiritul de respect al celor tineri față de cei mai în vârstă, eticheta strict păstrată ca pe vechile vremuri bizantine, dorința de a se încunjura Domnul cu oameni aleși, luați din toate neamurile,

din orașele săsești ca și din depărtata Italie și, mai târziu, din lumea artiștilor de pretutindeni, chiar din Geneva, având astfel tot ceea ce trebuie pentru a prezenta, după obiceiurile cele mai vrednice de păstrat, monarhia în toate rosturile ei.

Amintească-și cineva de viața dela Curtea regelui Frederic-Wilhelm I-iu, de groaznicele certuri de familie, de loviturile care cădeau grămadă asupra copiilor, de lipsa de orice sentiment a fiului față de tată și de orice rezervă în cruda răzbunare a tatălui față de încercările de independență ale fiului; n'are decât să cetească plângerile surorii lui Frederic al II-lea, markgrafina de Bayreuth, și cu privire la familia în care se măritase și unde trebuia să-și apere soțul împotriva pumnilor socrului, și la zgârcenia din propria ei familie de acasă, care o lasă neajutată până la primejduirea sănătății, n'are decât să cetească anumite scrisori ale lui Frederic însuși, în care este batjocura față de oricine, și de cei cari în aparență îi stau mai de aproape; n'are decât să-și închipuie, față de respectul care se acorda de soții lor Doamnelor dela noi, soarta, așa de nenorocită, a nobilei femei care a fost soția lui Frederic și care și-a trăit aproape toată viața într'o izolare asămănătoare cu aceea a unei temnițe, adăugându-se la barbarie și desprețul cel mai nemeritat, pentru ca să guste pacea așezată, bunele moravuri, grija de păstrarea cuviinții în orice manifestare, la deosebitele familii domnitoare care s'au succedat la noi.

Ar merita reproduse, decât să fac astfel de comparații, cele câteva pagine în care Ungurul francizat și așezat în Turcia, de Tott, descrie mediul familiar în care trăia Românul bizantinizat, coborîtor din Basarabeni și Bucovineni din părțile cele mai modeste ale boierimii, Ioan Callimachi, la Constantinopol, unde el nu făcea, de altfel, decât să unească tradițiile cele mai bune de acasă cu ceea ce-i impunea această etichetă transmisă de-a lungul secolelor, care impusese tuturor barbarilor în vechiul Bizanț.

D. Ilie Minea a relevat cu dreptate că reformele lui Constantin Mavrocordat în toate domeniile politice și sociale, urmând pe cele fiscale, cu sistemul de patru «șferturi», ale

tatălui său, nu vin de pe urma atmosferei « filosofice » din Apus, ci o precedează. De fapt, pe când curentul reformator era reprezentat prin criticile unui Giannone și opera de realizări a unui Tannucci la Neapole, Domnul român a pus în execuțiune un întreg plan îndrăzneț a cărui desăvârșire a fost oprită în parte numai de împrejurările defavorabile acțiunii aceluia pe care Lyonesul Flachet îl numește un « Petru-cel-Mare » fără mediul necesar.

V.

De câte ori răscolește cineva prin miile de mii de documente ale trecutului nostru, el nu se poate să nu fie lovit, în ce privește forma lor, de marea deosebire care există între cei cari le-au scris în capitalele românești sau în orașele de provincie, ba până și în cutare sat unde se găsea încă un pisar cu grija bunei cuviințe și a eleganței, și între zecile de pagine formaliste, într'o limbă fabricată, pe care le prezintă țările apusene. Acolo, mecanizarea merge din ce în ce mai răpede către desăvârșire, pe când la noi nu lipsește în cel din urmă răvaș, în cea mai simplă scrisoare de familie, luminată de o concepție religioasă și morală superioară, în actele de anchetă prezentate Domnului de boierii însărcinați cu lămurirea unui proces, care încep printr'un proemiu unde se recurge la ideile cele mai înalte pentru a explica donația făcută unei biserici sau unui credincios, o notă de viață reală, un sentiment de duioșie, un element caracteristic pentru viață și gândire, o izbucnire de originalitate în fond și în formă.

Toate acestea sunt, prin urmare, înalte documente de acea omenie care caracterizează întreaga noastră viață.

A venit Revoluția franceză, care nu este altceva decât un fenomen general european, care s'a cristalizat la Paris, sprijinindu-se pe lucruri venite din toate părțile, în concepția, acum dominantă, a unei singure umanități, pretutindeni de aceeași formă. Imitația a mers răpede dela un capăt al Europei

la celălalt, și ceea ce era mecanic și abstract în Franța a păstrat același caracter pretutindeni unde s'a introdus. Și cei cari aveau nevoie de liberare și cei liberi de multă vreme au simțit un fel de datorie să rupă cu trecutul, să părăsească formele transmise de-a lungul veacurilor, pentru a adopta acele creațiuni franceze care nu sunt decât efluxul, în domeniul vieții publice, al unei filosofii pur formale. La noi, de și, într'un anumit mediu boieresc, sau la anumiți străini, propaganda franceză, de altfel destul de slabă, n'a putut să rămână fără ecou, lumea nu s'a lăsat cucerită. Aceasta nu este un semn de inferioritate, ci încă o afirmare a unui suflet deosebit: Grecul Rigas, atâta vreme întrebuințat de boierul Brâncoveanu la București și amestecat în toate rosturile noastre, el, care și-a căpătat în această Capitală munteană toată pregătirea culturală superioară, din care au ieșit poesii, realizări cartografice, proclamații, cu spiritul său internațional putea deveni un iacobin revoluționar. La Români, la cari noțiunea de revoluție echivalează cu sfărâmarea de ordine și lipsa de bună cuviință, succesul n'a putut să fie atins și, ca și în timpul Marelui Războiu, față de propaganda bolșevică, făcută prin armata de zeci de mii de oameni care stăpânia Iașul, și mulțimea neștiutoare și cercurile mai înalte, accesibile totuși la orice curent de cultură, au dat din umeri înaintea exagerărilor unei doctrine, care, îndată ce trece de o anumită măsură, nu mai poate avea legături cu sufletul nostru.

Dar aceasta n'a împiedecat, pe o vreme când, după dominația lui Napoleon, țări cum este Franța și atâtea regiuni care făcuseră parte din ordinea napoleoniană nu știau cum să strângă, din amintirile mai vechi și din realizările de ieri, elementele necesare pentru o Constituție, ca toată clasa noastră boierească, în refugiile dela Brașov, dela Cernăuți, dela Chișinău, în fața revoluției grecești, să nu se gândească la altceva decât la crearea noului statut modern al Statului român. Această frământare de idei a dus pe urmă, în legătură cu interesele Rușilor, cari voiau s'o mențină în anumite margini și s'o întrebuințeze pentru scopurile lor, la acel Regulament Organic, care, cu toată președinția lui Chiselev, este totuși o creație originală a poporului român.

Dar pe vremea aceasta Apusul trăia în plin romantism. În literatură, în artă, în cugetare, în viața publică, în tendințele de viitor domnia o înfloritoare anarhie, un entusiasm care nu suferia niciun frâu. Ne-am împărtășit fără îndoială și din această viață nouă a țărilor celor mai înaintate în cultură, dar la noi s'ar căuta în zădar, în literatură, în modestele manifestații artistice, în viața de familie, așa de criticată de călătorii apuseni cari nu cunoșteau bine lumea noastră și uitaseră puținel lipsurile de acasă dela dânsii, în îndreptările spre viitor ale vieții de Stat, nimic din interesantul și coloratul exces, în care cădea, de multe ori, această tendință de răsturnare și de nouă creație spontană, în afară de realitate, a romantismului. Sunt așa de așezați revoluționarii noștri, încât, și atunci când boierimea din Iași a vrut să dea o altă interpretare Regulamentului Organic, supt conducerea generației lui Kogălniceanu, și când, la București, studenții întorși dela Paris au vrut să dărâme protectoratul rusesc, doar întâmplător dacă, într'o îmbulzire, s'au văzut câteva picături de sânge. Nu s'au ridicat niciodată eșafoduri la noi pentru ideile politice și se numără pe degete atentatele săvârșite împotriva stăpânilor.

Numai o parte dintre Români trăiau în cele două State care s'au reunit la 1859, prin silințele boierilor și intelectualilor, fără nicio violență și fără niciun scandal, fără nicio jignire adusă acelora ale căror idei au fost învinse și interesele încălcate. Afară de hotarele țării libere, milioane de Români erau înstrăinați. Pentru liberarea națiunilor apăsate câte crime n'au fost săvârșite de tineri înflăcărați, de conspiratori reuniți în societăți, de agitațiile subterane și, din partea guvernelor, câte spânzurători n'au fost ridicate, câte gloanțe n'au fost trimise mulțimilor ieșite în stradă!

De așa ceva este scutită nobleța vieții noastre contemporane.

În urmărirea, prin cărți, prin propagandă de idei, prin trezirea de sentimente, a dreptului nostru național, care a învins prin așa de mari sacrificii în timpul Marelui Războiu, noi n'am întrebuintat nici pumnalul asasinului, nici bomba complotistului, și niciunul din guvernele care stăpâneau, și cu

câtă asprime, elementele supuse ale neamului românesc n'a trebuit să meargă cu mijloace de represiune, neconținut întrebuințate aiurea, împotriva revoltei.

A venit un timp de idei sociale, pentru toată lumea. Cele mai ciudate închipuiri de reformă au răsărit pretutindeni. Confuzul Saint-Simon a devenit un zeu pentru saint-simonienii săi și Fourier și-a organizat falnsterele, pe când filosofia lui Auguste Comte a crezut că elimină pentru totdeauna tot ce este metafizică, tot ce se ridică mai presus de săltarele unei cugetări aristotelice, împărțită în capitole și paragrafe, și economismul lui Michel Chevalier a stârnit în mintea abstractă a lui Karl Marx planul unei întregi societăți, așezate pe o bază care înlătură concurența individuală și nu răsplătește meritele osebite, neținând samă de nimic care să ajute individual, în sufletul oamenilor. La noi fourierismul s'a mărginit la încercările dela Scăieni ale boierului Bălăceanu, în care adepții au fost aleși mai mult din țigănimea locală, socialismul de import n'a trecut de marginile unor cercuri de intelectuali și de agitatori politici decât pentru a ispiti câteva suflete simple din rândurile muncitorilor.

Dar, când marea problemă socială a noastră, aceea a împroprietăririi țăranilor, s'a impus, ea și-a căpătat, după răscoalele puse la cale de agitatori în mare parte străini, o soluție dreaptă, prin cedarea de bună voie, în chipul cel mai generos, pentru o despăgubire de nimic, din partea proprietarilor, a unui pământ pe care îl recunoșteau că odinioară l-au căpătat, prin mijloace, mai mult de părăsire decât de constrângere, din mâna țăranilor, vechi moștenitori ai acestei brazde.

Am vrut să amintesc aceste manifestări de spontaneitate creatoare, într'o vreme când din nou se crede că de aiurea avem să împrumutăm formele cele noi ale vieții noastre, pentru a arăta ce mare greșală se face, nu numai față de nevoile noastre de astăzi, dar față de datoria, pe care o avem, de a păstra neatinsă o moștenire de bun simț și de ordine, care reprezintă partea cea mai prețioasă din întreaga noastră viață națională.

	Lei
ZENOVIE PÂCLIȘANU. Un vechiu proces literar	25.—
N. IORGA. Practica domnească a unui ideolog: D. Cantemir	5.—
I. LUPAȘ. Împăratul Iosif II și răscoala țărănilor din Transilvania	50.—
N. IORGA. Trei generații în viața publică românească după judecata lui J. A. Vaillant	5.—
TOMUL XVII, (1935—36):	240.—
N. IORGA. Două hrisoave domnești pentru mănăstirea Mărgineni închinată Muntelui Sinai	30.—
N. IORGA. Trei rare documente fanariote	10.—
G-ral R. ROSETTI. Din corespondența inedită a Principelui Milan al Serbiei cu colonelul Gheorghe Catargi în timpul războiului din 877—878	35.—
ȘT. METEȘ. Din istoria Dreptului românesc din Transilvania	20.—
N. IORGA. Formularul fanariot	10.—
N. IORGA. Considerații istorice asupra documentelor prezentate de d-l Marcu Beza	5.—
FRNZ BBINGER. Robert Bargrave, un voyageur anglais dans les pays roumains du temps de Basile Lupu (1652)	35.—
N. IORGA. Comemorarea lui Lope de Vega	5.—
N. IORGA. Explicația monumentului dela Adam Clisi	5.—
AURELIAN SĂCERDOȚEANU. Două acte hațegane și unul vâlcean	10.—
P. P. PANAITESCU. O istorie a Ardealului, tradusă de Miron Costin	10.—
ALEXANDRU CIORĂNESCU. Petru Rareș și politica orientală a lui Carol Quintul	10.—
N. IORGA. Dovezi despre conștiința originii Românilor	5.—
H. DJ. SIRUNI. Mărturiile armenesti despre România. Extrase din Cronica Armenilor din Cămenia	10.—
N. IORGA. Marele logofăt al bisericii constantinopolitane Hierax și însemnările sale pe un manuscris al Academiei Române	5.—
ANDREI RĂDULESCU. 24 Ianuarie 1862	25.—
TOMUL XVIII, (1936):	290.—
ANDREI RĂDULESCU. Constituțiunea cehoslovacă	45.—
FRANZ BABINGER. Originea și sfârșitul lui Vasile Lupu	15.—
I. LUPAȘ. Voevodatul Transilvaniei în sec. XII și XIII	25.—
Dr. ALEKSA IVIC. Documente privitoare la mișcarea literară și culturală a Românilor din Ungaria în sec.: XVIII și XIX	25.—
N. IORGA. I. În jurul lui Mihai Viteazul; II. Originea lui Mihai-Viteazul după o cronică românească	25.—
MIRCEA DJUVARA. Criza dreptului public internațional	20.—
N. IORGA O scrisoare importantă a lui Cezar Boliac	5.—
N. IORGA. Începuturile și motivele desnaționalizării în Săcuime	15.—
ALEX. LAPEDATU, Un episod revoluționar în luptele naționale ale românilor de peste munți acum o jumătate de veac	50.—
I. LUPAȘ. Leopold Ranke și Mihail Kogălniceanu	10.—
N. IORGA. Congresele de istorie dela Veneția și dela Roma	10.—
N. IORGA. Au fost Moldova și Țara-Românească provincii supuse Fanarioșilor ?	10.—
N. IORGA. Sculptura în lemn românească	10.—
N. IORGA. Neamul lui Petru Șchiopul și vechi documente de limbă mai nouă	10.—
TOMUL XIX, (1937—38):	290.—
G-ral RADU ROSETTI. Un uitat, Generalul Ion Em. Florescu	10.—
N. IORGA. Știri noi despre sfârșitul secolului al XVI-lea românesc	15.—
R. V. BOSSY. Urme românești la miez-noapte	10.—
VICTOR SLĂVESCU. Opera economică a lui Ion Ghica	15.—
CONSTANTIN I. KARADJA, Steagul românesc al lui Istratie Dabija Voevod	25.—
N. IORGA. Comemorarea lui Giacomo Leopardi	5.—

N. IORGA. Există o tradiție literară românească?	5.—
FRANZ BABINGER. O relațiune neobservată despre Moldova sub domnia lui Antonie-Vodă Ruset (1676)	25.—
FRANZ BABINGER. Originea lui Vasile Lupu	10.—
N. IORGA. O cronică munteană în grecește pentru secolul al XV-lea?	5.—
N. IORGA. Rogeriu Iosif Boscovich și Moldova	5.—
Prof. G. TAȘCĂ. Cum a evoluat claca dela începutul înființării ei și până azi	15.—
N. IORGA. Noi descoperiri privitoare la istoria Românilor	10.—
N. IORGA. Despre civilizația românească la 1870	5.—
P. NICORESCU. Bisexarchus, un grad necunoscut în armata pre-byzantină	15.—
P. NICORESCU. Garnizoana romană în sudul Basarabiei	20.—
N. IORGA. Un memoriu politic către Cuza-Vodă	5.—
G-ral R. ROSETTI. Costachi Rosetti Tețcanu 1814—1879	7.—
N. IORGA. Conflictul militar austro-rus în 1854—56	15.—
Prof. N. BĂNESCU. Părerii nouă asupra lui Kekaumenos	5.—
GH. DUZINCHEVICI. Ceva nou asupra legăturilor lui Sobieski cu Moldova.	10.—
ION RĂDUCANU. Economisții străini în Academia Română	10.—
G-ral R. ROSETTI. Insămănătatea istorică a căderii Plevnei	7.—
N. IORGA. Un mare gânditor italian despre luptele din sud-estul Europei: Giambattista Vico	10.—
ANDREI RĂDULESCU. Constituțiunea polonă din 23 Aprilie 1935	25.—

TOMUL XX, (1938):

N. IORGA. Zece inscripții de morminte ale Mavrocordaților	5.—
N. IORGA. Despre revoluția dela 1848 în Moldova	35.—
P. P. PANAITESCU. Mircea cel Bătrân și suzeranitatea ungurească	15.—
N. IORGA. Începuturile istoriei universale la Români	20.—
N. BĂNESCU. O colecție de sigilii bizantine inedite	15.—
N. IORGA. Vasile Alecsandri, student la medicină	15.—
I. NISTOR. Ocupația austriacă în Principate, 1854—1857	45.—
N. IORGA. Un post al latinității în lumea germanică: Austria	10.—
ION RĂDUCANU. In amintirea lui Ernest Solvay 1838—1938	5.—
ION D. NISTOR. Principatele române sub ocupația rusească	35.—
I. PETROVICI. La un secol și jumătate dela nașterea lui Schopenhauer	10.—
Dr. KURT WESSELY. A doua Diplomă Leopoldină	45.—
N. IORGA. Sensul «Gazetei Transilvaniei»	5.—
H. DJ. SIRUNI. Aron Vodă, Răzvan Vodă și Eremia Vodă	10.—
N. IORGA. Intinderea spre răsărit a Moldovei lui Ștefan-cel-Mare	10.—
G-ral R. ROSETTI. 1.—Cultura militară. 2.—Ce spune Mareșalul Mackensen despre operațiile sale contra României	10.—
N. IORGA. Paralelisme helveto-române	10.—
N. IORGA. Principiul naționalităților și greșelile lui Bismarck	10.—
G-ral R. ROSETTI. Steaguri, prapure (polemici).	5.—
N. IORGA. Paralelisme și inițiative de istorie universală la Români	12.—